

ALEJE JAKO LINIOVÉ KORIDORY Z POHLEDU ENTOMOLOGA

Mgr. Vladimír VRABEC, Ph.D.

*Katedra zoologie a rybářství, Česká zemědělská univerzita, Kamýčká 129,
165 21 Praha 6 – Suchbátka
vrabec@af.czu.cz*

Příspěvek vznikl s částečnou podporou výzkumného záměru Fakulty produkce potravin a přírodních zdrojů České zemědělské univerzity v Praze číslo MSM 6046070901.

Termín alej pochází z francouzského allée tj. stromořadí, resp. cesta vroubená stromořadím (Trávníček 1952). Tento nejjednodušší výklad nehovoří nic o tom, že se má jednat o stromy či keře stejného druhu, vysazené po obou stranách komunikace ve stejný čas, v pravidelných vzdálenostech a udržované a obnovované tak, aby byly rostlé přibližně stejným způsobem. Soudobá krajinná architektura však definuje a chápe aleje přesně tímto způsobem. Jako osoba autorizovaná pro biologická hodnocení a jako výzkumník snažící se (mimo jiné) o praktickou ochranu vzácné xylobiontní fauny se v praxi setkávám s absolutním nepochopením současného významu a funkce alejí, které jsou nejčastěji omezeny na pouhé estetické z hlediska krajiny. Pokusím se proto upozornit zde na nejčastější konfrontační body ve vztahu ochrana fauny vs. projektování, obnova a funkčnost alejí, zhruba v pořadí jejich důležitosti. Cílem je vyvolat veřejnou diskusi k této problematice.

1. Estetická a krajinná funkce aleje vůči jejímu významu pro přežití fauny.

Aleje vznikaly podél komunikací, které většinou buď rozdělovaly pozemky jednotlivých majitelů nebo spojovaly sídla. Z hlediska vzniku je můžeme rozdělit na vysazované (a to buď stejnověké, které jsou jednodruhové ze stromů neposkytujících plody nebo různověké nejčastěji z produkčních ovocných stromů, které bývaly káceny a doplňovány podle užítkovosti a mohou být jednodruhové nebo kombinované např. jabloně a švestky v jedné linii) nebo polopřirozené náhodně vzniklé ponecháním vybraných náletových dřevin podél vhodné komunikace (pěšiny, polní cesty, apod.). Ty bývají většinou vícedruhové a různověké. Zatímco v minulosti měly aleje podstatně více funkcí (včetně např. produkce palivového dřeva), dnes jsou převážně vnímány jako prvky estetické. Estetické hledisko je nejlépe splněno, pokud se jedná o stejnověké stromy vysazené v pravidelných intervalech o určitém zápoji tak, aby komunikace byla stíněna a zároveň aby byla vůči okolnímu terénu zdůrazněna (např. aleje od brány zámeckých parků směrem ke vchodu do sídla, apod.). V alejích jsou stromy ponechávány výrazně déle než v produkčních lesních kulturách, mohou tak vzrůstem, tloušťkou, dutinami s obsahem trouchu a odumírajícími větvemi nabýt pralesu blízkých parametrů. Navíc jsou kmeny většinou osluněny, což výskyt řady vzácných druhů hmyzu podmiňuje. Podstatou problému je to, že použité stromy, byť sebeodolnější časem přestárnou a je třeba je nahradit. Pokud mezitím byly osídleny faunou, která je na staré stromy vázaná, dnes nejspíše chráněnou či vedenou v červeném seznamu, stojíme před vážným problémem. Z hlediska věku stromů v nedávné minulosti a podstatně nižší až nulové intenzitě užívání agrochemikálií v krajině existoval ještě počátkem minulého století dostatečný zdrojový „pool“ organismů pro nové

osidlování aleje, jakmile stromy dosáhly potřebného věku a tloušťky. Dnes v naprosté většině případů není v krajině dostupný zdroj nového osídlení. Samotná alej se tak stává významným refugiem (= útočištěm), protože v okolní produkční krajině prostě potřebné přestárlé stromy pro řadu druhů nejsou k dispozici. Takovou alej nelze obnovit běžným způsobem – tj. vykácením a vysazením nových řad stejných stromů, jelikož to znamená vyhubení řady vzácných organismů. Obnově všech starých alejí tak musí bezpodmínečně předcházet několika sezónní podrobný biologický průzkum (řada xylobiontů žije skrytě v korunových dutinách a jejich nález je často náhodný) a samotnou obnovu i při pouhém předpokladu přítomnosti vzácné fauny je v takovém případě nutno provádět ne v horizontu let, nýbrž desetiletí – tj. přes několik generací uživatelů aleje, protože čerstvě vysazené mladé stromy nepředstavují vhodné stanoviště pro nejcennější druhy a jejich kolonizace probíhá postupně s tím, jak přirůstají a v jakém stádiu odumírání ve vysokém věku se nacházejí.

Příkladně máme-li alej, která je tvořena 400 stromy ve věku okolo 200 let u kterých je známo, že se mohou dožít věku 300–400 roků (např. duby), je nyní možné relativně bez rizika obnovit jednou za 10 let asi 20 stromů. Pokud budeme obnovovat jednou za 20 let, pak 40 stromů, bude-li interval obnovy 30 let, pak lze vyměnit 60 stromů, apod. Delší interval obnovy není příliš vhodný. Důležitá podmínka je, že o vysazené stromy je třeba se starat, aby se ujaly. Na výběr obnovovaných stromů by krom odborníka dendrologa měl dohlížet i odborník entomolog tak, aby přednostně byly nahrazeny především stromy znamenající riziko z hlediska uživatele (např. ty, které hrozí pádem do komunikace), avšak tak aby vždy zbyly i nějaké stromy napadené, ze kterých se v doporučeném obnovním intervalu budou cílové druhy entomofauny šířit. Část napadených kmenů by měla být během sezóny (případně více sezón dle délky vývoje příslušných živočichů) ponechána na místě, aby larvy mohly dokončit vývoj a imaga dispergovala na dostupné zbylé vhodné stromy v aleji.

Pokud se pokoušíme podobné podmínky dodržet, navržená distribuce obnovovaných stromů téměř nikdy není souvislá, vždy znamená narušení celistvé linie aleje a je důvodem sporu s krajinnými architekty, byť se můžeme snažit alespoň částečně navrhovat obnovu rovnoměrně (např. každý 4 strom v dané linii apod.). Kompromisním řešením, má-li být alej nutně obnovována ve větším rozsahu (např. při rozšiřování komunikace), je jednorázová obnova její poloviny po jedné straně s doporučením ponecháním několika málo pro faunu nejvýznamnějších napadených stromů, je-li to při dodržení parametrů výstavby komunikace možné. Druhá polovina aleje však v takovém případě může být úplně obnovována a smýcena až po uplynutí několika generací, jinak citlivý hmyz v aleji nepřežije. Navíc, pokud se hmyz udrží, bude některá budoucí generace stát před obdobným problémem – jak uchovat citlivé druhy ve stejnověkové aleji vyžadující obnovu.

2. Představa funkce aleje v ÚSES vůči její skutečné funkci pro oživení krajiny

Z hlediska ÚSES jsou aleje nejčastěji hodnoceny jako potenciální lesní biokoridory různého stupně významu, zpravidla lokálního, čemuž většinou odpovídá délka i šířka (Löv 1995). Vtip je v tom, že zapojená souvislá alej splňující estetická a krajinářská hlediska na ní kladená nepředstavuje vždy potřebný biokoridor, jak bychom se mohli domnívat, a to z řady důvodů. Především je velmi často podstatně starší než případná lesní centra, která může spojovat. Vzhledem k obmýtnímu věku stromů lesních celků se citlivá fauna osídlovací alej nemůže v obyčejném lese vyvíjet a alej tedy roli biokoridoru pro takové druhy neplní, sama se stává refugiem (viz. výše). Mimo jiné i proto je velmi důležité vědět pro které významné druhy ÚSES navrhujeme.

Dále je většina alejí obklopena zemědělsky intenzivně obdělávanými pozemky až na doraz (oborání) a navíc jsou aleje relativně úzké, takže snadno podléhají vytrávení úletem agrochemikálií. V takovém případě rovněž nemohou roli biokoridoru plnit.

Velice závažným faktem je to, že byť projektování biokoridorů umožňuje jejich přerušení za dodržení určitých parametrů, většina krajinných architektů to odmítá akceptovat a linii aleje vynecháním 2–3 stromů narušit. Zatímco např. pro listožravé fytofágní brouky může alej roli biokoridoru úspěšně plnit, při studiu populační ekologie více motýlích druhů jsme si povšimli (a např. v případě mokřadních modrásků *Maculinea* to považujeme za prokázané), že zapojená alej pro jejich migrace představuje bariéru. Je-li to možné (resp. existuje-li nějaký travnatý či květnatý okraj aleje) pokračuje řada motýlích druhů v letu otevřeným prostorem podél aleje, aniž by do ní vlétla nebo se pokusila stromy překonat přeletem a tak např. dvě k osídlení vhodné plochy, které od sebe dělí 15 m pás spojitě aleje spolu přeletem imag nekomunikují a dvě jiné, které jsou od sebe stovky metrů, ale lze k nim doletět podle lesního pásu vykazují značnou výměnu imag. Je-li cílem management ohrožených druhů a lze-li to v takových případech odůvodnit např. experimentálními výsledky, je třeba vynechání mezery výslovně a rozhodně prosazovat vůči estetickým a krajinařským hlediskům.

3. Původnost a nepůvodnost použitých dřevin při rozhodování o obnově

Řada alejí v zámeckých parcích a okolí bývalých šlechtických sídel byla vysazena s využitím nepůvodních dřevin např. platanu nebo jírovce maďalu. Při posuzování kácení či obnovy takových alejí se někdy setkáváme s názorem, že jde o dřeviny v naší krajině nepůvodní, proto jejich kompletní pokácení a obnova stejným druhem nevádí, ba dokonce jednorázové a úplné nahrazení druhem domácím je žádoucí. Zde se často rozhoduje od stolu bez znalosti situace v terénu. Přitom i zde je třeba situaci znát, např. staré jírovce nebo polámané hybridní topoly mohou rovněž hostit cennou dutinovou faunu včetně druhů zařazených v Natura 2000. Pokud je přítomnost takových druhů průzkumem potvrzena, je třeba postupovat jako v kterékoliv jiné aleji, zvážit předpokládané dožití stromů, jejich počet a potřebné stáří pro vývoj druhů jež je osídlují a navrhnout konkrétní postup cílené obnovy.

4. Doprovodné funkce alejí v konfrontaci s ochanou fauny

Jak bylo zmíněno v prvním odstavci, v minulosti měly aleje mnohem širší spektrum funkcí, které byly potlačeny dnešním esteticko krajinařským nazíráním. Zde chci zmínit minimálně jednu další, která i nadále je považována za dosti významnou, a to role alejí jako větrolamů a následné pozitivní ovlivňování mikroklimatu. K tomu, aby aleje splňovaly funkce větrolamů, je třeba vhodným způsobem volit dřevinnou skladbu a rozmístění alejí v terénu. Nedávnou snahou při vysazování větrolamů bylo obecné užívání rychle rostoucích hybridních topolů, které jako raně sukcesní dřeviny nejsou příliš cenné z hlediska existence významné xylobiontní fauny. Navíc životnost takových alejí je relativně malá vůči tradičním dřevinám typu dub či lípa. Nicméně i k nahrazování přestárých topolů je třeba přistupovat opatrně, protože se ukazuje, že např. v Polabí hostí odumírající topoly Naturové organismy. Rozpor mezi požadavkem na ochranu hmyzu a rolí aleje jako větrolamu může nastat při nahrazení topolu jinou dřevinou nebo v okamžiku nutnosti vytvoření průletu. Domnívám se, že i pro topol platí pravidla předběžného průzkumu a následné úpravy plánu obměny a pro tvorbu průletu, vzhledem k požadavkům na parametry takového lokálního přerušení (osluňený průlet alejí o šířce cca 20 m), považují obavy z narušení větrolamné funkce za liché.

Závěr

Z výše popsaných situací, které jsou na posteru dokumentovány fotograficky vyplývá, že je nejvyšší čas změnit naše nazírání na existenci a funkci starých alejí a přizpůsobit tomu vnímání krajinného rázu. Bude třeba se smířit s tím, že nepůjde-li o alej nově založenou na zelené louce, budou stávající aleje méně upravené, různověké a s občasnými prolukami. V opačném případě musíme akceptovat fakt, že se krajinní architekti zaslouží o genocidu posledních zbytků refugií xylobiontní fauny vázané na přestárlé a odumírající stromy, které máme.

Literatura

- LÖW J. (ED.)** 1995: *Rukověť projektanta místního územního systému ekologické stability.*
Nakl. Doplněk, Brno, 122 pp.
- TRÁVNÍČEK F.** 1952: *Slovník jazyka českého. Slovanské nakladatelství, Praha, 1799 pp.*